

Kun kansankirkko hajosi

Suomalaisilla ei ole milloinkaan ollut yhdenmukaista käsitystä siitä mitä vuonna 1918 tapahtui. Tuolloin oli monta erilaista kokemusta, monta todellisuutta ja jälkeinpäin monta totuutta. Monen totuuden hyväksyminen on kuitenkin kovin vaikeata, vaikka kaikki myöntävät, että yhteen totuuteen pyrkiminen on tieteelle vierasta ja yhteiskunnalle vaarallista.

Historiantutkimuksen tehtävä on selittää todellisuuden moninaisuutta ja moninaisuuden todellisuutta, ikään kuin sietämään sitä, että yhtä totuutta ei ole – ja jos on, sekin muuttuu. Historian ymmärtämisen kannalta on oleellista erottaa toisistaan se, miten ihmiset perustelevat tekojaan, miten he reagoivat muiden tekemisiin, miten he selittävät tekojaan ja miltä tapahtumat näyttävät vuosikymmeniä myöhemmin. Lisää totuuden kerroksia saadaan, kun asioita selittävät jälkipolvet, joilla ei ole enää edes perittyä taakkaa kannettavanaan.

Suomen kirkon tekemisistä vuonna 1918 ei syntynyt aikanaan suurta puhetta ja jälkikäteenkin on pidetty jotensakin selvänä ja hyväksyttävänä, että virallinen kirkko oli sisällissodassa, sen jälkiselvittelyssä ja sen muistamisessa selkeästi valkoisella puolella. Kun kirkko oli ”laillisen esivallan” tukena, sen ei tarvinnut selitellä tekojaan. Lopputuulos on pyhittänyt historian.

Tähän päivään mennessä ei ole ilmaantunut sellaisia uusia asioita, joiden vuoksi kirkko olisi laitettava tuomiolle omasta historiastaan. Voimme kuitenkin ihmetellä ja kysyä miksi kirkko leimautui niin selvästi valkoiseksi ja otti samalla taakakseen puolustaa sodan valkoista tulkintaa, vaikka sodan punaisella puolella taistelleet olivat saman kirkon jäseniä ja yhtä hyviä kristittyjä kuin vastustajansa.

Sisällissodassa 1918 ”kansankirkko” hajosi. Tarkoitan tällä, että kirkko instituutiona hajosi samalla tavalla kuin yhteiskunnan muutkin instituutiot. Se oli aivan luonnollista silloisessa yhteiskunnallisessa kriisitilanteessa, mutta ei kuitenkaan välttämätöntä. *Kirkon hajoaminen oli osa yhteiskunnan hajoamista*. Kun yhteiskunta hajoaa, se tarkoittaa, että ennen kaikkea yhteiskunnan instituutiot, joiden varaan järjestys on rakennettu, menettävät legitimitettinsä ja toimintakykynsä. Kirkko oli keskeinen ja arvostettu suomalaisen yhteiskunnan ja identiteetin instituutio. Kun sekin ”hajosi”, kyse ei olekaan sivuseikasta, poliittisen kuohunnan pärskeistä, vaan suuremmasta asiasta: kirkon hajoaminen oli oleellinen osa sitä tapahtumaketjua, prosessia, jonka päässä oli sisällissota. Tämä hypoteesi ei tee kirkosta ”syyllistä” sotaan, mutta muistuttaa, ettei se ollut ulkopuolinenkaan. Kirkko oli osa arkea, jossa ihmiset elivät ja ratkaisunsa tekivät.

Kun yhteiskunta hajosi¹

Maailmansodan loppuvaiheessa suomalaisen yhteiskunta joutui kriisiin. Se voidaan tiivistää yleistyksen, että vuosina 1917–1918 suomalainen yhteiskunta hajosi ylhäältä alas asti: valtiovalta, järjestysvalta, oikeuslaitos, kirkko, seurakunnat, kunnallisvalta, kansalaisjärjestöt, talouselämä, kansa, yhteisöt, sosiaaliset suhteet, suvut ja paikoin jopa perheet. Yhteiskunta hajosi myös ihmisten päässä: heidän käsityksensä siitä, mikä oli luovallista ja mikä ei. Enää ei ollutkaan itsestään selvää mikä oli oikein ja mikä väärin. Ihmisten yhtäkkinen omavaltaisuus näyttäytyi aikalaisille joko vapautena ja sankarillisena aloitteellisuutena tai hulluutena ja sekasortona. Maailmankirjat olivat todella sekaisin. Jälkikäteen tämä on nähty myös kahdella tavalla lopputuloksen mukaan. Toisille sekasorto oli vapautumista, ”vanhan vallan” hajoamista, toisille onnettomuus.

Esittämättä pitkää listaa niistä tapahtumista, jotka kuvaavat suomalaisen yhteiskunnan hajoamista, on syytä muistuttaa, että se oli pitkäaikainen ja moniaalle ulottunut ilmiö – ei vain talven 1918 romahdus. Suomessa oli *pitkittänyt valtiovallan kriisi*, joka alkoi helmikuun manifestista vuonna 1899 ja päättyi vasta tasavaltaiseen hallitusmuotoon ja poliittiseen demokratiaan 1919. Ennen vuotta 1899 meillä oli vankka valtio ja rauha maassa, samoin vuoden 1919 jälkeen. Siinä välissä oli 20 vuotta, jolloin valtiovaltan legitimitettiin ja toimintakyky oli jatkuvasti kyseenalainen. Sen lisäksi että valtiovaltan oikeutus haastettiin, oli myös todellisia ongelmia pitää maata järjestyksessä – niin venäläisillä kuin suomalaisilla viranomaisilla.

Tämä jakso Suomen historiassa on nähty usein toisessa valossa, menestyksekkäänä taisteluna autonomian ja kansalaisyhteisyyden puolesta. Tämä näkökulma unohtaa, että yhteiskunta oli myös kriisissä: auktoriteettien kyseenalaistaminen, maailmankuvan horjuminen, monenlainen hurmahenkisyys ja poliittinen väkivalta olivat tuolloin arkipäivää. Maailmansodan syttyminen elokuussa 1914 ei lainkaan parantanut asiaa, vaikka sotatila rauhoitti maan. Ei osattu pelätä sodan ulottuvan Suomeen. Sen sijaan siinä nähtiin jopa uusia mahdollisuuksia. Suomen teollisuus hyötyi sodasta ja vapaaehtoisia lähti sekä Saksan että Venäjän armeijaan. Jotkut odottivat romahduksen – Venäjän tai läntisen kulttuurin – merkitsevän uutta alkua ihmiskunnalle.

Valtiovallan kriisi realisoitui vasta Venäjän keisarivallan kukistuessa maaliskuussa 1917. Kun valtiovallan hajoaminen nähtiin ensin vapautumisena, todellinen valtakriisin kärjistymisen nähtiin vasta bolševikkien kaappauksessa marraskuussa 1917. Silloin kirkastui yhdelle jos toisellekin, että kysymys siitä, kenelle kuuluu valtiovalta Suomessa, ei ollut vain juridinen kysymys. Se oli nyt valtakysymys ja nimenomaan käytännöllinen kysymys. Tämä käytännöllinen kysymys ratkaistiin väkivallalla, kun sitä ei osattu ratkaista poliittisesti.

Valtion kriisi ei ollut ainoa kriisi tai yhteiskunnan hajoamisen syy. Laajemmin katsoen kyse oli *modernisaatiokriisistä*, johon voidaan lukea niin talouden, politiikan kuin yhteiskuntaa ja ihmistä koskevien käsitysten muuttuminen. Jaakko Gummeruksen sanoin (1918) myös kirkon oli kohdattava ”moderni aika”. 1900-luvun alussa Suomi oli *kapitalistinen maa*, jota heiluttivat maailmanmarkkinat, suhdanteet ja palkkataistelut. Kaupungit ja Amerikka lupasivat rahaa ja vapautta. Juuri tämän aikalaiset itse näkivät.

---

1 Haapala 1995, eri kohdin.

Ensimmäistä kertaa suomalaisten elämä todella muuttui yhden sukupolven aikana. 1900-luvun alun Suomi oli myös *kansalaisyhteiskunta*, jossa naisilla ja köyhilläkin oli kansalaisoikeudet. Valtava järjestöjen määrä ja laaja julkinen keskustelu olivat jotakin aivan muuta kuin autoritaarinen sääty-yhteiskunta. Ajan suuret aatteet olivat *nationalismi* ja *sosialismi*, ja Suomessa niillä oli yhteisenä juurena *fennomania*. Vaikka suomalaiset kansanliikkeet hakivat voimaa auktoriteeteista, niiden ytimessä oli uudenlainen ajatus *yksilön arvosta*, oikeuksista ja kokemuksesta. Tämä muutos on helposti luettavissa ajan kaunokirjallisuudesta, kulttuurikeskustelusta ja teologisesta keskustelusta. Ajatuksella yksilöiden yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta oli tunnetusti poliittinen myös räjähdysvoimansa, jota myös aikalaiset terävästi kuvasivat: ”Mitä oli tuo kauniisti kimmalteleva vapaus...”, joka lupasi niin paljon mutta näytti antavan niin vähän. Se, mikä ennen oli viisaan Luojan hyväksi näkemää erilaisuutta, oli nyt *eriarvoisuutta*.

Kun nämä muutoksen ja ”edistyksen” merkit nähdään yhdessä, tulos ei ollut uusi yhteiskunta, vaan *mureneva yhteiskunta*. Toisinkin olisi voinut käydä, mutta nyt kävi näin, koska maa oli sodassa. Ratkaiseva taite kohti onnettomuutta oli jo keväällä 1917 eli maaliskuun vallankumouksen jälkeinen aika: maassa oli kaikkien puolueiden hallitus, sillä yhteinen ohjelma ja kansan tuki. Mutta Tokoin senaatti epäonnistui, koska siltä puuttui poliitikkojen tuki, mistä se saikin nimen ”uhrilampaiden hallitus”. Se, että maa ajautui vähitellen kaaokseen, on kuvattu tarkasti poliittisessa historiassamme kaikki mahdolliset syntipukit tasapuolisesti luetellen. Mutta: asiat eivät olleet lähelläkään katastrofia ennen loppusyytä 1917 ja puolueilla olikin aikaa keskittyä lyhytnäköiseen valtataisteluun. Nyt ajatellen on käsittämätöntä, että elokuusta 1917 alkaen maassa ei ollut kolmeen kuukauteen toimivaa hallitusta – juuri silloin kun sitä olisi tarvittu.

Jos valtiovalta ja sen instituutiot eivät pysty luomaan järjestystä, aloite jää muille. Ironista tai ei, suomalaisten kyky organisoida maahan kaksi armeijaa vuoden 1917 aikana nojasi järjestökokemukseen, joka oli tarkoitettu edistämään rauhaa ja sivistystä. Tammikuun lopulla 1918 maailmansota ulottui Suomeen, mutta suomalaisten omilla päätöksillä ja omalla aktiivisuudella ja vielä seuraten vanhaa viisautta, jonka mukaan vieraan apuun voi aina luottaa.

Kirkko ja mureneva yhteiskunta

Tutkimuksen tehtävä on selvittää ilmiöiden taustaa, olosuhteita ja tilanteita, joissa ihmiset toimivat, ja ymmärtää siten heidän tekojaan. Ymmärtäminen ei kuitenkaan tarkoita, että nähdään vain ihmisten hyvät tarkoitukset tai selitetään ikävät asiat pois, vaan sitä että ilmiöitä selitetään *ihmisten tekoina*. Tämä on mielestäni paitsi metodi, myös ainoa eettisesti hedelmällinen tapa ajatella historiaa. Näin ajatellen myöskään *sodat eivät ala, ne aloitetaan* ja niiden aloittaminen vaatii erityistä valmiutta, tahtoa ja tarmokkuutta. Tarvittiin erityistä päättäväisyyttä, että saatiin Etelä-Suomen työläiset ja Pohjanmaan talonpojat sotimaan toisiaan vastaan. Asetelma oli mahdollinen siksi, että sodan perustelut olivat poliittiset, jopa myyttiset. Mitkään rakenteelliset tai ulkoiset tekijät eivät pakottaneet suomalaisia sotimaan keskenään. – Samaa mieltä oli arkkipiispa Johansson heti sodan jälkeen.

Sisällissotaamme voidaan nyt, kun lopputulos oli pitkällä aikavälillä onnellinen, ajatella ikään kuin yhteisenä onnettomuutena. Silloin ei tarvitse etsiä syitä ja syyllisiä. Mutta jos asiaa halutaan tutkia kunnolla, on uskallettava kysyä mitä todella tapahtui ja kuka teki mitä.

Mitä teki Suomen evankelisluterilainen kirkko? Melko vähän – ainakin verrattuna siihen mitä olisi voinut tehdä tai mitä jopa ehdoteltiin. Kirkko oli vuosisadan alussa yhteiskunnallisesti passiivinen, vaikka papisto oli ollut säätyvaltiopäivillä hyvinkin aktiivinen yhteiskunnallisissa kysymyksissä ja maan johtavien poliitikkojen joukossa oli paljon pappismiehiä. Papit olivat tärkeitä vaikuttajia varsinkin vanhasuomalaisessa puolueessa. Heille kansankirkko tarkoitti aivan erityistä ”Suomen kansan” ja kirkon yhteyttä. Tämä yhteys politisoitui avoimesti vuoden 1917 eduskuntavaaleissa, kun osa papistoa teki näkyvää työtä porvarien voiton takaamiseksi – arkkipiispan kiellosta huolimatta.

Kirkon institutionaalinen asema 1900-luvun alun yhteiskunnassa oli äärettömän vahva. Paitsi että käytännössä kaikki kuuluivat kirkkoon, kirkon virallista asemaa ei yritettykään kiistää. Tässä mielessä kirkko ei ollut hajoamassa, mutta se oli eriytyvässä ja kirkon asema kansalaisten silmissä oli muuttumassa. Osa sivistyneistöä oli jo erkaantunut kirkon opista ja tämä näkyi kulttuuriväen julkisuudessa ja eliitin maailmankatsomuksellisenä epävarmuutena. Näkyvintä oli työväenliikkeen aloittama kirkonvastaisuus, joka kiihtyi poliittisen kriisin mukana vuonna 1917. Silti työväenliikkeen kirkonvastaisuus ei ollut niinkään kristinuskon vastaisuutta, vaan enemmänkin väitettiin, että kirkko oli pettänyt oman asiansa eli kansan asian. Tämä viesti meni marxismia paremmin perille luterilaiseen työväestöön. Työväenliike ammensi retoriikkansa ja etiikkansa paljolti Raamatusta ja työväestö oli pääosin uskonnollista. Vaikka sisällissodassa näyttivät sittemmin olleen vastakkain kristityt valkoiset ja jumalattomat punaiset, vastakkainasettelu oli seurausta poliittisista rintamista ja sosiaalisista eroista, eikä maailmankatsomusten kuilusta.

Tunnettua on, että kirkko ja papisto eivät olleet yhtenäinen joukko. Maailmankatsomuksellinen murros tapahtui myös kirkossa ja ns. nuorkirkollinen suuntaus, sisälähetys ja sosiaalinen työ olivat jo ennen sotaa hyvässä alussa. Kirkollinen elämä oli muutenkin liberalisoitumassa, kirkolliskokous oli jo vuonna 1908 hyväksynyt uskonnonvapauden ja kirkon ja valtion erottamista suunniteltiin. Toukokuussa 1917 eduskunta poisti laista jumalanpilkan. Tämä koettiin myös uhkana kirkolle, mutta uhan suuruudesta oltiin montaa mieltä.

Vuonna 1917 kirkon johdossa oli kaksi linjaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin: ollaan hiljaa tai yritetään ratkaista niitä. Hyvistä aikomuksista huolimatta neuvottomuus voitti. Edellinen oli arkkipiispan vakaa käsitys ja se esti myös muita toimimasta.

Vuoden 1917 lopulla ja kirkkopäivillä tammikuun puolivälissä 1918 oltiin huolissaan enemmän kirkon kuin kansakunnan tulevaisuudesta. Yhteiskunnallinen levottomuus havaittiin ja toivottiin sopua mutta selkeää kantaa kriisiin ei osattu ottaa. Vaikuttavimmat – ja profeettalliset – saarnat rauhan ja sovun puolesta ennen sisällissotaa esitti ns. kirkkopuheissaan Arvid Järnefelt, joka sai tekonsa johdosta syytteen laittomasta kirkkoon tunkeutumisesta.

Kirkko ja sota

Sisällissodassa tappoivat toisiaan saman kirkon ja saman seurakunnan jäsenet. Tässä mielessä kansankirkko todellakin hajosi. Huomattakoon tosin, että koko väestö ei mobilisoinut itseään sotaan, eikä enemmistö missään tapauksessa edes halunnut sitä. Ne jotka puolensa valitsivat, tekivät sen poliittisin perustein. Monet papit olivat valkoisella puolella vain siksi, että eivät muuta voineet, ja pyrkivät olemaan puolueettomia. Muutama ”sosialistipappi” oli taas ”valkoinen” siksi, että ei hyväksynyt aseellista kapinaa. Yli tuhannesta papista kaksi oli yhteistyössä punaisten kanssa, ja yksi pakeni henkeään Venäjälle.²

Tilanne seurakunnissa vaihteli sodan aikana paljon. Valkoisella puolella eli rintaman pohjoispuolella kirkon toiminta jatkui lähes normaalisti. Myös etelän kaupungeissa, joita punaiset hallitsivat, kirkot ja papit jatkoivat työtään mm. Helsingissä. Vallankumousohallitus ehti julistuksillaan vapauttaa pappiloiden torpat ja lakkauttaa kirkollisvetrot, koulujen uskonnon opetuksen ja teologisen tiedekunnan, mutta kaikki tämä jäi käytännössä tekemättä.

Sodan aikana pappeja toki kiusattiin, 31 pidätettiin ja 10 tapettiin; 82 pappilaa ryöstettiin ja 10 poltettiin. Kirkollisia toimituksia häirittiin 55 seurakunnassa.³ Nämä luvut ovat jokainen liikaa ja niitä on mahdoton perustella, mutta luvut ovat suhteellisen pieniä tuhannen papin ja yli 500 seurakunnan maassa. Ns. tavalliset ihmiset punaisella puolella eivät olleet seurakuntia lopettamassa, eikä vallankumousohallitus kirkkoa. Kapinajulistuksessa ei mainittu kirkkoa. Papiston kohtaloa näyttävät selittävän paikalliset, henkilökohtaiset ja satunnaiset tekijät.

Tilanteen rauhallisuutta seurakunnissa selittää osin se, että papit eivät olleet kovin aktiivisia valkoisia, vaikka olivatkin hallituksen puolella. Vain muutama oli ase kädessä valkoisessa armeijassa. Noin 50 pappia oli mukana suojeluskunnissa ja yhtä moni oli vähän aikaa valkoisen armeijan sotilaspappina, kun toiminta organisoitiin huhtikuussa. Pappien osallisuus oli laimeampaa kuin punainen kauhukirjallisuus tai valkoinen sankarikirjallisuus sittemmin esittivät.

Vaikka rintaman eri puolilla oli samoja uskovaisia, virallisen kirkon asenne sisällissotaan oli selvä: se oli hallituksen puolella ja tuomitsi vallankumouksen jyrkästi sekä laittomana että kristinuskon vastaisena. Myös hallitus tarvitsi kirkon tukea. Yhteinen näkemys sodasta kerrottiin rukouspäiväjulistuksessa 25. toukokuuta 1918. Siitä lainattakoon valittuja paloja siksi, että samat ajatukset ja ilmaisut toistuivat laajasti kirkonmiesten käsityksissä ja virallisessa julkisuudessa:

Hävityksen ja murhan kauhut ovat kohdanneet Suomea. Veljien veri veljien vuodattamana huutaa meidän maastamme. Suitsevat rauniot ja veriset silvotut ruumiit merkitsevät sitä tietä, jota turma on kulkenut. — — Useat niistä miehistä, joiden tehtävänä on ollut Jumalan sanan julistaminen, ovat surmatut, jotkut mitä kauhistuttavimmalla tavalla.

Pimeyden ja valheen vallat ovat tämän turmion aikaansaaneet. — — Ne suunnattomat määrät aseita ja ampumavaroja, jotka kapinallisuuden alkuunpanijat saivat venäläisiltä, suuntasivat kapinoitsijat omia kansalaisiansa vastaan, ja näin syntyi aseellinen taistelu kansalaisten kes-

² Kena 1979, 62–63.

³ Kena 1979, 58–61.

ken. – – Verta vuotavana ja tuskasta väristen Suomen kansan parhaimmisto nousi puoltamaan isiensä maata ja isiensä oikeusjärjestystä. – – Ja meidän kansamme avuksi ojensi Saksan kansa, sama kansa, jonka keskuudesta neljä vuosisataa sitten nousi suuri uskonpuhdistaja Martti Luther, voimakkaan kätensä.

Me tiedämme, että se vaarallinen henkinen tauti, johon osa Suomen kansaa on ollut sairastuneena, on johtunut vieraalta taholta tulleesta tartunnasta. Mutta meidän kansallemme on häpeäksi, että tämä tartunta niin nopeasti sai alaa. Kansaamme kohdannut onnettomuus on meille ankarana opetuksena siitä, mihin joutuu kansa ilman Jumalaa ja uskoa, ilman lakia ja oikeutta.⁴

Mannerheim, joka ei muutoin ollut kirkonmiesten suosiossa, piti tärkeänä, että kirkko siunasi valkoisen armeijan teot kiitosjumalanpalveluksin. Hänen aloitteestaan valkoiseen armeijaan perustettiin sotilaspapisto. Kesällä 1918 vankileireissä aloitettiin punavankien kristillinen kasvatus. Se ei ollut kenellekään mukava kokemus. Vangit kokivat sen yhtä paljon pilkkana kuin apuna ja leirillä toimineet papit kauhistuivat näkemäänsä ja pyrkivät ehkäisemään kuolleisuutta, mutta vastaanotto oli viileä myös kirkon johdossa. Vankeja haluttiin lähettää mieluummin Saksaan kuin ruokkia kotimaassa.

Kun sota oli ohi, Suomessa ei riemuittu, vaan oltiin hämmentyneitä ja pettyneitä. Kirkon piirissä käytettiin paljon sanaa ”veljessota”, joka kuvaa miten sota koettiin. Sodan syyt eivät olleet yhteiskunnallisia, vaan jonkinlaista suurta erehdystä. Kirkonmiesten oli kai luontevaa selittää, että *onnettomuus johtui Jumalasta luopumisesta*. Yhteiskunnallisempaa ja yleisempää selitystä lähestyivät ne, esimerkiksi piispa Koskimies ja professori Gummerus, joiden mielestä luopuminen, maallistuminen ja itsekkyyks eivät rajoittuneet kapinallisiin, vaan olivat kaikkien yhteistä heikkoutta, hallitsevasta luokasta alkaen. Tässä mielessä kaikki olivat syllisiä.

Kirkon virallinen käsitys punaisten syllisyydestä sodan loputtua oli yhtä varma kuin sodan aikana: kapina valtiota vastaan oli Jumalaa vastaan nousemista. Mutta kirkon sisällä, puhumattakaan seurakuntalaisista, asenne vaihteli kostosta ymmärtämiseen ja auttamiseen. Julkisuudessa korostettiin paljonkin oikeudenmukaisuutta ja sovintoa. Se oli varmasti vilpittöntä, mutta myös sikäli helppoa että ”kuona-aines” oli jo poistettu seurakunnasta.

Sisällissodan jälkeen kirkon asema instituutiona vahvistui, osin sodan vuoksi. Kirkosta tuli itsenäisen valtion tärkeä tukipilari. Noissa oloissa se tarkoitti myös avointa ja vahvaa sitoutumista ns. valkoiseen Suomeen. Kirkon johto kannatti lämpimästi kuninkaskuntaa ja epäili sosiaalisia uudistuksia. Nationalistinen teologia, jossa kristinusko ja isänmaa samaistettiin lähes yhdeksi uskoksi, vahvistui. Jos ajatellaan kirkkoa kylän keskellä seisovana symbolina, se todellakin maalattiin valkoiseksi. Tämä ei ole kuitenkaan koko totuus: kirkon sisällä värikirjo oli laajempi. Vaikka 1910-luvun vapaamielisyyks ehkä heikkeni, kirkon yhteiskunnallinen työ vahvistui 1920-luvulla merkittävästi ja uusi polvi tuli kirkon johtoon. Ja ennen kaikkea työväestön valtaenemmistö jäi kirkon jäseneksi. Tässä mielessä kansankirkko ei hajonnutkaan. Sopeutumisongelmia oli puolin ja toisin alkaen punaisten puolella kuolleiden hautaamisesta.

---

4 *As.kok.* 79/25.5.1918; *Kena* 1979, 28.

Vuosi 1918 tänään

Väinö Linna väitti 50 vuotta sitten, että hänen sukupolvelleen, punaisten ja valkoisten lapsille, ei ollut kerrottu totuutta sisällissodasta. Historian professorit sanoivat hänen totuuttansa tuolloin ”Pentinkulman totuudeksi”, joka ei tieteelle riitä. Sen jälkeen Suomen sisällissotaa on tutkittu niin paljon ja niin monella tavalla, että isoja kiviä ei ole kääntämättä, vaikka sarkaa riittää. Enemmän kuin se mitä tutkimus kertoo, sodan kukaan vaikuttaa se mikä totuus kullekin kelpaa ja mikä ennakkoluulo menee parhaiten kaupaksi.⁵

Kirkon osaltakin on selvitetty melko kattavasti sen virallinen rooli sisällissodassa: kirkko oli lujasti valkoisella puolella ja osaltaan auttoi voittamaan sodan. Sen sijaan meillä ei ole hyvää kokonaiskuvaa siitä mitä sodan aikana ja sen jälkeen tapahtui eri puolilla Suomea: mikä rooli papeilla ja seurakunnilla oli sotaan valmistautumisessa, sen aikana, rankaisutoimissa ja jälkihoidossa. Nämä arkiset kokemukset jäivät elämään hyvässä ja pahassa – ei se, mitä mieltä arkipiispa sattui olemaan. Olisi siis aiheellista tutkia ja koota yhteen, mikä rooli kirkolla, sen jäsenillä ja kirkon sanomalla oli sisällissodan kokemuksissa paikallistasolla. Aidosti historiallinen tutkimus ei rajoitu kirkon tai sodan kummankaan osapuolen itseymmärrykseen, vaan alkaa sen kriittisestä läpivalaisusta. Samalla saisimme eväitä pohtia sitä, mikä oli kirkon ja seurakunnan merkitys niissä arjen kohtaamisissa ja yhteiskunnallisissa jaoissa, jotka edelsivät sotaa.

Historiallisia totuuksia on aina useita, koska on erilaisia kokemuksia. Sikäli ne ovat yhtä oikeita ja jokaisella on oikeus totuuteensa. Valkoista tai punaista perinnettä ei pidä kieltää sanomalla sitä valheeksi. Kuten pohjalaisen talollisen poika, filosofi Oiva Ketonen kirjoittaa (1983): ”Ne, jotka kaatuvat taistelussa, jäävät jäljelle jääneiden mieleen vertauskuvina, eivätkä muutu, eivätkä voi muuttua siitä miksikään”.

Se tuomio, jonka nyt kenties mielellämme annamme, kertoo enemmän meistä kuin siitä mitä tapahtui 90 vuotta sitten. Se on todellakin ulkopuolisen antama tuomio. Ne tuomiot vaihtelevat ja ovat aina vaarallisen lähellä historian hyväksikäyttöä. Kuitenkaan historiaa ei saa unohtaa, koska se meistä ja omasta moraalistamme. Oiva Ketosen sanoin: ”Vasta sitten on rauha täysin tullut voitettun mieleen, kun voittaja on tehnyt kunniaa voitettujen haudalla.” Niin ristiriitaiselta kuin se kuulostaakin, sisällissota – tai sitä seurannut pakon edessä tehty kompromissi – eheytti kansakunnan ja kirkon.

⁵ Haapala 2001, 25–34.